UNIVERSAL LIBRARY
OU_204870
UNIVERSAL LIBRARY

OUP—901—26-3-70—5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T82 S62D Accession No. P.G. T550

Author శివశంకరశాస్త్రి.

Title దక్షిణదాహం. 1946.

This book should be returned on or before the date last marked below.

విశ్వ జనీన గ్రంథావళి

సంపాదకుడు: శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

దీక్షిత దుహిత

సాహితీ సమితి
రేపల్లె. తెనాలి. గుంటూరు.
రాజమహేంద్రివరము. పిఠాపురము.
మారేడుపల్లి-సికిందరాబాద.
నాంపల్లి-హైదరాబాద (దక్షిణ)

దీక్షిత దుహిత

శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి

సాహితీ సమితి
నాంపల్లి. హైదరాబాద

అన్ని హక్కులు కృత్తివాస తీర్థులవి
ప్రథమ ముద్రణము 1946

పీ ఠి క

శ్రీ కురుగంటి సీతారామ భట్టాచార్యులు

దాదాపు పదిసంవత్సరముల క్రిందటి శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారి యభ్యర్థనమునకు ప్రతిఫల మీపీఠిక. తమయేగ్రంథమునకు నెవరిని పీఠిక యడుగని శాస్త్రిగారు నా కీగౌరవ మిచ్చినందులకు కృతజ్ఞుడను. ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున సుప్రసిద్ధు లగుశాస్త్రిగారు నన్ను పీఠికవ్రాయ మనుట నాకు మరియు గర్వకారణము. ఆధారగౌరవ మాధేయ మగునాకు గూడ గౌరవము కలిగించినందులకు సంతసించుచున్నాను.

చిన్నతనములో తమతండ్రిగారివలన విన్నయైతిహ్యామీనాటికకు కథావస్తు వని శాస్త్రిగారు నాతో జెప్పినారు. చిన్ననాడు విన్నవిషయము మనమున హత్తుకొని యీనాటికగా పరిణమించినది. పండితవంశమువా రగుటచే శాస్త్రిగా రిట్టియైతిహ్యము లనేకము విని వానిని కావ్యబద్ధములు చేసినారు. అనుస్యూతముగా వచ్చుచున్న యైతిహ్యసంస్కృతియందు వీరి కెంత గౌరవమో తెల్ల మగుచున్నది. ఇట్టియైతిహ్యజాలము జాతికి ధనము. దీనిని మరచుట జాతి పార్థక్యమును మరచుటయే!

శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారిని నేను ఆంధ్రలోకమునకు పరిచితులను జేయనవసరము లేదు. వారి పాండితి, వారి సాహిత్యకృషి, వారిగ్రంథపరంపర ఆంధ్రదేశమున ముప్పదిసంవత్సరములకు పైగా వ్యాపించియున్నవి. వారు స్థాపించిన సాహితీ సమితియే ఆంధ్రసాహిత్యమున నవ్యసాహిత్యమునకు దోహద మొనర్చినది. వారియాశీర్వాద మెందరినో కవుల నొనర్చినది. వారు వ్యక్తియే కాదు—పెద్దసంస్థ.

పీ ఠి క

శాస్త్రిగారు రచించినగ్రంధములు పెక్కులు. వారి హృదయేశ్వరి ఆంధ్రలోకమున మారుమ్రోగినది. గీతినాటికారచన వారిసొమ్ము. ఇతరు లెవరు రచించినను బాట వారిదే. సమకాలికులలో ననేకుల కవితాజ్యోతి చల్లారినది. శాస్త్రిగారిది నిరంతరకాంతిమంతమై వరలుచుండుట వారివిశిష్టత. పోను పోను కాంతి యధిక మగుటకూడ కానబడును.

“అపరితోషా ద్విదుషాం’ అను కాళిదాసోక్తి ననుసరించి శాస్త్రిగారు విద్వత్పరితోషకల్పనకై మహాకావ్యము రచింప యత్నించుచున్నారు. కావ్యము గీర్వాణవాణిలో నుండవలె ననునాయభిలాషను శాస్త్రిగారు సఫలము చేయుదు రని యాశించుచున్నాను.

శాస్త్రిగారికవిత్వప్రదానగుణములు ధారాప్రసన్నతలు. అందులోనెంత శిల్పమున్నదో యంతసహజముగ గనబడును; ఎంత ప్రసన్నముగ నుండునో యంత చర్వణయోగ్యము. వారిపాండిత్య మడుగడుగునను వ్యక్తమగుచుండును; దానిసర్వతోముఖతకూడ ద్యోతక మగుచుండును. రచనలో యతిప్రాసలు తమంత దా వచ్చి నిలుచును. గ్రంథము చదువనారంభించినచో తుదివరకు విడువ మన సొప్పదు. అన్వయకాఠిన్యముగాని మారుమూలపదముల ప్రయోగముగాని కనబడదు. ఎచ్చటనేని దీర్ఘసమాస మున్నను నయ్యది సులభగ్రాహ్యమై యౌచిత్యనిర్వాహణకుశలమై యుండును. ఉదాత్తము లైనశాస్త్ర సాహిత్య సూత్రములు కూడ పద్యపాదములలో నిమిడి కావ్యత్వము నొందును. నవ్య కవిత్వములో శ్రీశాస్త్రిగారిస్థాన మద్వితీయము.

పైలక్షణము లన్నియు “దీక్షిత దుహితలో” నున్నవి. ఏకాంకనాటిక నేటిసాహిత్యప్రక్రియలో నవ్యతమము, నవలకు కథానికవలె, మహాకావ్యమునకు ఖండకావ్యమువలె, నాటకమున కేకాంకిక లఘురూపము. కొలదిలో కథావస్తుమూల

మున రసనిర్వహణ మొనర్చుట కష్ట మైనపని. పాత్రబాహుళ్యము, ఇతర రసోపస్కారకత్వము, మొద లగువాని కేకాంకికలో స్థానము లేదు. కావున సూక్ష్మములో మోక్ష మనునట్లు, ఉన్నపాత్రలలో, పరిమితకథావస్తువుతో, ఇతరసహకార మెక్కువ లేకుండ రససిద్ధి కలిగించుట కెంతయో ప్రతిభ కావ లని యున్నది. అట్టిప్రతిభ శాస్త్రిగారికి కలదని ఈనాటిక తార్కాణించు చున్నది. ప్రవేశ పెట్టినపాత్రలను మిక్కిలి సమంజసముగా నిర్వహించి నారు శాస్త్రిగారు. ప్రతిసంభాషణవాక్యమందును, పాండిత్యవాతావరణము వెల్లి విరియుచున్నది. శాస్త్రమునకును ఆచారమునకును ఉండు బలాబలచర్చవలన బ్రాహ్మణ పండితకుటుంబములోని వారి మనస్తత్వము లెట్లుండునో విశదమగు చున్నవి. మరణము కానివిషాదాంతముగా దీనొనర్చి తమధర్మనిర్వహణ దీక్షను వెలిబుచ్చినారు శాస్త్రిగారు.

అప్పయ్య దీక్షితులు వడమశాఖకు చెందిన వారు. వడక్ అనగా ఉత్తరము. వడమ ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు వెడలిన బ్రాహ్మణసమూహము. వీరిలో చాల కాలముక్రిందట వెడలినవారిని దక్షిణాదివడమ అనియు, తర్వాత వెడలినవారి నుత్తరాదివడమ అనియు నిర్వచించుచున్నారు. అప్పయ్య దీక్షితకుటుంబ మీ రెండవతెగకు చెందినది. ఈకుటుంబ మాంధ్రదేశమునుండి పోయి దక్షిణ ఆర్కాటుజిల్లాలోని అడియపాళె మనుగ్రామమున స్థావర మేర్పరచుకొనెను. వీరు ప్రథమమున ఆంధ్రు లని, అప్పయ్యదీక్షితుని దని చెప్పు ఈక్రింది శ్లోకమువలన తెలియ నగును :

"ఆంధ్రత్వ మాంధ్రభాషా చ ప్రాభాకరపరిశ్రమః

తత్రాపి యాజుషీశాఖా నాత్యల్పతపసః ఫలమ్"

ఇందలిలక్షణము లన్నియు అప్పయ్య దీక్షితునియం దున్నవి. అట్టియాంధ్రత్వమును శాస్త్రిగారు చక్కగా నిర్వహించినారు.

అప్పయ్య దీక్షితుని కాలమునుగూర్చి కొంతచర్చ కలదు. ఆయనజాతక మనునది నమ్ముటకు వీలు లేదని నా "తంజావూరుకవులు - పండితులు" అనుగ్రంథమున చర్చించియున్నాను. అడియపాశై దేవాలయశాసనకాలము శకాబ్దము 1504 = క్రీ. శ. 1582. ఈకథ తత్పూర్వ మగుటచే క్రీ. శ. 1580 సమంజసమే. "శివార్కమణిదీపిక" రచించినందులకు దీక్షితులకు చినబొమ్మభూపతివలన కనకాభిషేకము లభించెను. దీక్షితు లాద్రవ్యమును దేవాలయనిర్మాణమునకు వినియోగించెను. శివార్కమణిదీపికా ప్రశంసకూడ ఈనాటికలో సమంజసమే.

ఈనాటికకు చరిత్ర భిత్తికగా వర్తించుచున్నది. దీక్షితునకు ముగ్గురుకుమారులు. సుమంగలి యగుపుత్రిక, వితంతు వగుపుత్రికయు కల రని ప్రసిద్ధము. సరసురా లగుమరద లుండుట ఐతిహ్యప్రసిద్ధము. నాటికలో దీక్షితభవనారామాది వర్ణనము రాజపోష్యత్వమునకుద్దిష్టాంతము. నాటికలో సన్నివేశము లన్నియు వస్తువునకును పాత్రలచిత్తవృత్తులకును అనుగుణములు.

నాటికయందు రసము విప్రలంభశృంగారము. విభావాదులచే పోషణమునకు తావు లేకపోవుటవలన నాయికానాయకుల పరస్పరప్రేమప్రకటనతో నాటిక నారంభించుట చక్కగా నున్నది. ఆచారోల్లంఘన శంకాపీడితు డగుఅప్పయ్యతప్ప అందరును కథాగర్భమునకు తోడ్పడినారు. పునర్వివాహమునుగూర్చి చర్చ జరిగినది. ఆచారశాస్త్రసంఘర్షణ, దానిపై వివిధపాత్రలచిత్తవృత్తులును చక్కగా పొందుపరుపబడినవి. కవికి ఒకవైపున బాలవితంతువులయెడ సానుభూతియు, మరియొకవైపున అనూచానాచారప్రతిపత్తియు పొడచూపుచున్నవి.

కవిచిత్త వృత్తులే దీక్షితునియందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. పాత్రలనామములు చరిత్రకు సరిపోవుచున్నవి. ప్రతిరంగమునందు సందలి యితివృత్తమున కను వగువరికరములు, సన్నివేశములును కల్పింపబడినవి. సందర్భము లన్నియు సుదాత్త భావోపేతములై యలరారుచున్నవి. స్వరమేళలను కల్పించి కవి దీక్షితులచిత్త క్షోభమును వ్యక్తము చేసినాడు. ఇయ్యది విచిత్రరచన.

అప్పయ్య దీక్షితులు పాత్రగా నున్ననాటికను శాస్త్రిగారు రచించుట సముచితము. కవి విద్వాంసు డగుటచే పండితప్రకాండుడును, శాస్త్రవేత్తయు నగుదీక్షితుని గృహములో జరిగినశాస్త్రచర్చలను ఔచిత్యముతో చిత్రింవగలిగినాడు. జ్యోతిషముప్రశంసకూడ కలదు. ఉద్ఘాటించిన శ్లోకజాతము ఆయాసన్నివేశములకు సరిపోయి వ్యంగ్యమర్యాదతో తత్తద్రసాభివ్యక్తి యం దుపకరించుచున్నది. శాస్త్రిగారు పండితు లయ్యును ప్రియులరసార్ద్రహృదయముల నెఱుంగనివారు కారు. నాయికానాయకుల పరస్పరప్రేమ సంభాషణములు తదభివ్యక్తికార్యములు తత్కాలప్రకృతిదృశ్యపరికరములు శాస్త్రిగారి మృదుహృదయమును ప్రేమేంగితజ్ఞానమును చాటుచున్నవి. మంజుదులయందలి వర్ణనములో "విక్రమోర్వశీయ" కళలు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. ప్రకృతియందలి వస్తువులలో నాయికావయవదర్శనముచే శాస్త్రిగారియాలంకారికదృష్టి సువ్యక్తమగుచున్నది. పట్టినదాని నెల్ల బంగారము కావించినారు కవి.

నిర్వహణసంధినిగూర్చి రెండుమాటలు. నాటికాంత ముదాత్తము. గురుపుత్రిని ప్రేమించిచేదోషము నాయకునిపై నున్నది. వితంతువై పాతివ్రత్యమును పరిపాలింపక వ్యతిరేకించిన లోపము నాయికయం దున్నది. వినతల్లియు, సోదరియు నాయికాదురదృష్టమునకు సానుభూతిచూపిన సరళహృదయలు. అప్పయ దీక్షితు లఖిలధర్మశాస్త్రవేత్త. తరుణవయస్కులకు పరస్పరానురాగము కలు

గుట ప్రకృతిసహజము. కాని, వారివివాహము సనాతనాచారమునకు విరుద్ధము. ఆచారము బలవత్తరము. భారతజాతికి సంప్రదాయము మిక్కిలి పవిత్రము. మరియొకకవి యయినచో నాయికానాయకుల మృతిని గాని, అందులో నొకరిమృతిని గాని కల్పించి, నాటికను దుఃఖాంతము చేసి యుండును. కాని శాస్త్రిగా రావిధముగా చేయక, దీక్షితులయాజ్ఞపై వారిని విడదీసి, ఆముష్మిక చింత కల్పించుట కొనియాడదగినది. ఆముష్మికసుఖమునకై ఐహికసుఖమును విడనాడుట భారతజాతీయ సంప్రదాయవిశిష్టత. దానిని చక్కగా పోషించినారు శాస్త్రిగారు.

“కృతానంగపతంగదాహః” అనియు, “యోగినాం విజయతే జ్ఞానప దీపో హరః” అనియు వ్యంగ్యముగా కామమునుదహించి యోగి నగుదు నను నాయకవాక్కులును; “మన స్తే పాదాబ్జే నివసతు”- సర్వము పరమేశ్వరార్పణము చేయుడు. నను నాయికవాక్కులును నాటికానిర్వహణమునకు మకుటాయమానములు!

దీక్షితపాత్రపోషణ మహోదాత్తము. ధర్మమునకును, మానవప్రకృతిని గలుగు సంఘర్షము సమంజసముగా నిర్వహింపబడినది. సర్వవిద్యాగానందరము చత్వారింశ త్పుత్రవిశసనమును వీక్షించిన దీక్షితులు వికలచిత్తుడై శ్రుతి రేవ ప్రమాణం అనుచు నెట్లు ధర్మమునకు తల యొగ్గెనో యట్లే పుత్రికాశిష్య ప్రేమను తరించి—

“పూర్వబంధములను పూర్వవాసనలను
కోసి, కడిగివేసికొనుటె శుభము”

అనువాక్కులతో ధర్మనిర్వహణ మొనరించినాడు. ఎంతటిధర్మపరత! ఎంతటి ఉదాత్తకార్యము! సంసారమోక్షములకును, ఐహికాముష్మికములకును ముడి పెట్టినారు శాస్త్రిగారు.

చిరంజీవి వానిలాల సోమయాజుల "దీక్షిత దుహిత" విమర్శనలోనివాక్యము ననువ దించి విరమించుచున్నాను: "మనోహరభావాలు. మధురచ్ఛందస్సులు. మానసికతత్వ పరిజ్ఞానము. పాత్రపోషణ. గంభీరత. క్వచిదలంకారత్వము. నిశ్చితాభిప్రాయములు. నియమితాశయము నాటికలోని నానాగుణాలు."

ఇరుగంటి సీతారామ భట్టాచార్యులు

హైదరాబాదు
మార్చి. 1946

అంకితము

శ్రీ విశ్వనాథ
సత్యనారాయణకు

పాత్రలు

మంగళాంబ

చంద్రమౌళి

సరసవాణి

మరకతవల్లి

అప్పయదీక్షితులు

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ

యువబ్రాహ్మణ స్వరమేళ

వితంతు స్వరమేళ

అడియప్పళ గ్రామములో

అప్పయ్య దీక్షిత భవనము

కాలపరిమితి: 30 గంటలు

క్రీ. శ. ౧౫౭౦ ప్రాంతము

ప్రథమ రంగము

[సాయంసమయము. భవనారామములో వేదికపై గూరుచుండి చంద్రమౌళి పసుపు పచ్చని తాళపత్రముపై గంటముతో వ్రాయు చుండును. మంగళాంబ మెల్లగా వెనుక నుండి వచ్చి కొంచెము సేపు నిలుచుండును]

మంగళాంబ

తిరిగి చూడక యేకాగ్రదృష్టితోడ
వ్రాయుచున్నావు శ్రీకంచివరదరాజ
నుతియొ, శ్రీకృష్ణధ్యానపద్ధతియొ కాక
శిఖరిణీమాలయో, యేదొ చెప్పు మోయి!

చంద్రమౌళి

[గంటమును తాళపత్రమును వేదికపై నుంచి, ఆమెను తేరిపార జూచి]

హంసకమ్ములు లేనినీయడుగుదోయి
అలికిడి రవంత లేక జలాశయమ్ము

నందు విహరించుచుండు రాయంచగమన
మనుకరించెను మంగళా, అందమందు.

మంగళాంబ

అంచనడకల నే నరుదెంచినట్లు
తిరిగి చూడనివానికి తెలియు టెట్లొ!
ఉండవలె దివ్యదృషి, లేకుండునేని
వీపు గలదేమొ తలవెన్క నేత్రయుగళి.

చంద్ర మౌళి

ముగ్ధహరిణాక్షి, నే చతుర్ముఖుడ గాను,
సిద్ధుడను గాను దృష్టివిశేషమునకు.
బాల, నీనిండుచక్కదనాల నడక
కనులు మూసిన తెరచిన కానబడునె!

[ఆమెపాదములు చూచి నిట్టూర్చి]

పసుపు, పారాణి, అందియల్ పాదములకు
వైభవాపాదకమ్ములు, వదనమునకు
శోణకుంకుమతిలకమ్ము శోభ కూర్చు;
దుర్విధిని మంగళా, అన్ని తొలగె నీకు!

మంగళాంబ

తండ్రిగారు రచించిన స్తవము లన్ని
ఏకసంపుటిగా వ్రాసి యిత్తు నంటి,
వేమి లిఖియించుచుంటివో యింతకు మును—
ఏది, ఒకసారి నన్ను వీక్షింపనిమ్ము.

చంద్రమౌళి

ఎందులకు నీకు మంగళా, ఈదిదృక్షి?
గ్రంథము శివార్కమణిదీపికా ప్రతి సుమి.

[తాళపత్రములు వెనక దాచును.]

మంగళాంబ

నీవు గంటమ్ముతోడ దానిమ్మగింజ
లట్టిరమ్యాక్షరాలు వ్రాయంగనేర్తు;
విపుడు నీవు లిఖియించెడి యీయపూర్వ
తాళపత్రమ్ము చూడక తప్పదోయి!

చంద్రమౌళి

పఠనయోగ్యము కా దిది; పట్టు వదిలి
వేగముగ ఈప్రదేశమ్ము విడిచి పొమ్ము.

మంగళాంబ

పఠనయోగ్యము కాని దేపగిది నీవు
వ్రాయుచున్నావొ ప్రశ్నింపవచ్చు నొక్కొ?
అంతకోపమె యైనచో నడుగ నింక,
విసువుగా నున్నపక్షాన వెడలిపోదు!

చంద్ర మౌళి

ఏటి మాటలు ముద్దియా, ఎన్నడేని
విసువుకొన్నాన నీమీద? కసరినాన
మంగళా, నిన్ను? నేడు నామనసు శాంతి
చెందదే నీముఖేందు నీక్షించుచున్న.

మంగళాంబ

చందరి, నాముఖచంద్రవీక్షణమువలన
తేరుకోదేని నీమతి, తిరిగిపోదు.
అయిన నొక్కటి యడిగెద, అట్టులేని
శాంతి లే కెట్లు వ్రాయుట సంభవించె!

[తాళపత్రము తీసి చదవబోవును]

చంద్ర మౌళి

మంగళా, మంగళా, ఏమి మాట వినవు!
అబ్బ, చదవకు మందలియక్షరాలు!

మంగళాంబ

[నాలుగడుగు లావలకు వేసి]

ఎంత రమణీయమూర్తు లీయక్షరాలు!
కానబడుచున్న దిందు నీకవితవోలె.

"చెంగల్వలం బోలు చిన్నిపాదాల
ననుగునెచ్చెలి మెట్టునట్టిమార్గంబు
పులకితం బయి పన్నెపూవులు పూయ
రత్నకంబళమట్లు రంజిల్లుచుండు.

"నాప్రేయసీపదన్యాస సౌభాగ్య
మొందిన యీసుందరోపవనంబు
శ్రీప్రయాగ మహత్త్వసిద్ధిచే సర్వ
దేవతలకుగూడ తీర్థరాజంబె.

"అనిమిషదుర్లభం బైన యాదివ్య
మంగళవిగ్రహా మహితహస్తంబు
గ్రహియించుభాగ్యమ్ము కలుగు టేలాగొ!
పెనగొను సంభ్రమ భీ విస్మయాలు!"

[చంద్రమౌళి ఆమెచేయి పట్టుకొనును]

మధురభావోజ్జ్వలంబు లౌ మంజరులను
అల్లితివి చంద్ర, నీ యది అమృతవాక్కు.

నాకు దెలియగ నీక యెన్నాళ్ళనుండి
వ్రాయుచున్నావు కావ్యమ్ము వన్నెకాడ?

చంద్ర మౌళి

ఇది యపూర్వము మంగళా, ఈప్రభాత
వేళ హృదయములోనుండి వెడలి వచ్చె.

మంగళాంబ

కావ్యభాగమ్మొ, ప్రాస్తావికమ్మొ, తెలియ
దెడద వెలువడి వచ్చినయది కవీశ!

చంద్ర మౌళి

కావ్యము రచించుబాధయే కలదు కాని
అంతరాయము ఘటియిల్లె నాదియందె.
అవసితం బైనకృతి నీకరాబ్జమందు
ఉంచి పస్మృతి నర్థించి యుండువాడ.

మంగళాంబ

సాగు సందురు రచన విశ్రాంతిలోన,
బాధలో నీకు కవన మేపగిది వెలసె?

చంద్ర మౌళి

నీకు విదితంబు కాదె వాల్మీకి శోక
మొక్కయుదయాన శ్లోకత్వ మొంది యుంట?

మంగళాంబ

అట్టి పురాతనఋషివార్త: అయిన చంద్ర,
ఏమిటికి నీకు గలిగిన దింత బాధ?

చంద్ర మౌళి

చెప్పినంతనె తీరునా చిన్నదాన!
ఈమనోవ్యథ వర్ణించి యేల నీదు

కోమలం బైనహృదయంబుగూడ నేడు
చింతతో నేను చీకాకు చేయవలయు ?

మంగళాంబ

ఆప్తులకు జెప్పుకొన్నచో వ్యధ తొలంగు
నెంతయో, దాచుకొన్నచో నేమి మేలు?
అవునులే. కాను నీకు నే నాప్తురాల
నంతియే కాక కేవల మబలను గద!

చంద్రమౌళి

ఎవ్వ రాప్తులు నీకన్న నిచట నాకు?
అప్పదీక్షితపుత్రిక అబల యగునె?
కుసుమకోమల మైనమానసము వేరు,
స్థైర్యవిరహిత మైనచిత్తమ్ము వేరు,

మంగళాంబ

ఆప్తురాలను స్థించిత్త నైనయపుడు
నాకు నీవెత తెలుపుట న్యాయమె కద?
పంచుకొని కొంతయైన యత్నించి చూతు
నీమనోవ్యధ తొలగింప నేర్తు నేమొ.

చంద్ర మౌళి

[గొంతు సవరించుకొని మెల్లగా]

వార్త పంపినారు వైశంబర స్మని
తండ్రిగారు- పోవు తలపు లేదు,
ఎట్లొ పోదునేని యిపటికి రానీక
బంధుజనము సన్ను పట్టి నిలుపు.

మంగళాంబ

మంచి బంధుజనమె! మాతంద్రికడ నీవు
ఇంక జదువదగిన దేమి లేద?
అంత పనికిరాని దడియప్పశాస్త్రాను!
మస్వతంత్రవృత్తి అనుచితంబు.

చంద్ర మౌళి

అప్పదీక్షితార్య లఖిలవిద్యాగురుల్!
అపరశివులు! వారియంతికమున
అభ్యసింప విద్య లాయువు చాలునే!
ఎన్ని జన్మ లైన ఎత్తవలయు.

అఖిలలోక పూజ్యు లాచార్యులే కాక
ఒకరుకూడ నిచట నున్నవారు.
వీరి ననుదినమ్ము వీక్షింప లేకున్న
కనుల గ్రమ్ము నాకు గాఢతమము.

[ఆమె ముఖము విప్పారును]

అభిజనమ్ము జేరిన ట్లైన మావారు
కన్నె నొక్కదాని గట్టిపెట్టి
కదలనీరు నన్ను గ్రామాంతరమునకు;
కలత కిదియె ప్రబలకారణమ్ము.

మంగళాంబ

[గుటకలు మ్రింగి, తెచ్చుకొన్న శాంతితో]

పెండ్లి యన్న నింత భీతి యేటికి చంద్ర,
ఎపుడు చూడ నైతి నిట్టి వింత,
పరుగు పెట్టరొక్కొ పాణిపీడన మన్న
యువకు లైనవార లుత్సుకతను?

[అతనిముఖము పరిశీలించును]

చంద్ర మౌళి

[పెదవి విరిచి]

పెండ్లిమీద నాకు ప్రీతి లే దే మాత్ర.
మిచట నుండ గోర్కి యెల్లకాల.
మన్యచింత మాని అఖిలదర్శనములు
ఆగమములుకూడ నభ్యసింతు.

మంగళాంబ

[కొంచెము జంకుతో]

అంత నియతి బూని అవివాహితుండవై
కాల మెట్లు గడపగలవు చంద్ర ?
విసువు పుట్టు నెపుడొ విశ్వమ్మపై నొకనాడు,
సౌఖ్యరహిత మగును జన్మ మింక.

చంద్ర మౌళి

బంధుజనము నాకు పరిణయార్థము నిర్ణ
యించి నట్టి కన్నె యింపు కాదు,

మంగళాంబ

[ఉత్సాహముతో]

సరస మైనమాట ! స్వయముగా వరియించు
నామెమీద ప్రీతి యన్నమాట !

*   *

కావ్యభాగమందు కల్పితకన్యయో
వాస్తవికయొ అడుగవచ్చు నొక్కొ ?

చంద్రమౌళి

[ధైర్యము తెచ్చుకొని]

యువతి వాస్తవముగ నున్నదే మంగళా!
కావ్యకన్యకన్న కడు మనోజ్ఞ !

మంగళాంబ

[నీరసముగా]

నామధేయ మేమొ ?

చంద్రమౌళి

నాలుగువర్ణాలు –

మంగళాంబ

ఉచ్చరింప విందు నొక్కసారి !

చంద్ర మౌళి

అమృతతుల్య మయ్యు అది యేమొ జంకుచే
మాట నోట రాదు........మంగళాంబ !

[మంగళాంబ తల వంచుకొని గ్రంథము వేదికపై బడవేసి సమీపవృక్షమును జేరును. చంద్రమౌళి సంభ్రమముతో బోయి, ఆమె చేయి పట్టుకొనును. మంగళ అతనిని క్రీగంట జూచి మరల అవనతవదన యగును.]

చంద్ర మౌళి

చాలకాలముసుండి స్వాంతమ్మునందు
గుప్తముగా నుంచుకొన్న భావమ్ము
తెల్ల మైనది కదా చల్లనివేళ!

ఇప్పుడు న న్నీవిడి యెచటి కేగెదవు ?
మంగళా, మంగళా, మాటాడ వేమి ?

అందాలనడల నీ వరుదెంచునపుడు
పాదాలు ముద్దాడ ప్రభవించుకోర్కె
నెట్టెట్టులో నిరోధించుచు నుందు.

నీప్రసన్నం బైననిటలభాగమున
తీరిచి కుంకుమతిలకమ్ము దిద్ది
చెక్కిళ్ళు ముద్దాడ మక్కువ కల్గు.

పదియారువన్నెల పసిడియందాల
భవదీయతనువల్లి బాహుయుగ్మమున
గ్రుచ్చి రొమ్మున హత్తుకొన బుద్ధి వొడము.

ఆవరించుచు నిన్ను నాకాశమట్లు
కాంచుచుండగ మహాకాంక్ష జనించు,

ఏది న న్నొకసారి యీక్షింపనిమ్ము
తృప్తి తీరంగ నీదివ్యదాననము!
ఇందాక లేని యీమోహభరం బేల?
నీకు నూతనుడనా నే ప్రియురాల!

మంగళా, యేటికి మానుకొన్నానొ
యిన్నినాళ్ళు వివాహ, మిపుడు విన్నావు.
ధర్మపత్నిగ నిన్ను దలపోసి యెపుడు
గగనసౌధా లెన్నొ కట్టుచున్నాను!

[మంగళ విస్ఫారిత కన్నులతో ముఖము పైకెత్తగా చంద్రమౌళి ఆమెను అక్కున చేర్చుకొని, శిరస్సు మూర్కొని, చల్లని కంఠముతో]

బాధ చెందుచునుండ బహుదినమ్ములకు
జీవితేశ్వరి, నన్ను స్వీకరించితివ!

మంగళాంబ

[అతనిరొమ్ముపై శిర మానించి]
పాపము, మనసులో బాధ చెందితిరి
నాకోసమై యిన్నినాళ్ళు ప్రాణేశ!

చంద్రమౌళి

ఎన్నాళ్ళకో గ్రహియింప గల్గితిని
నీమీద ననురక్తి నెలకొన్నయట్లు,

అమీద బహుకాల మావహించినది
గురుపుత్రి వనియెడి గూఢభయమ్ము.

ఆవల నీ వే మందు వనియెడి జంకు
ఎటువక కొన్నాళ్ళు వేధింపజొచ్చె.
ఆంతరంగికయుద్ధ మగుచున్నకాలది
తుద కెట్టులో భీతి తొలగిపోయినది.

మంగళాంబ

[అతనిచెక్కిలి నిమురుచు]
అయ్యయో, నిష్కారణమ్ముగ
ఆధిపా లయినారు నాథా.
ఈతపస్విని యంతరంగం
బెరుకపడ కుంటా!

ప్రథమవారమె దృష్టి మీపై
బడినయపుడే చెప్పశక్యము
కానిభావం బేదొ నాలో
కలిగె ప్రాణేశా!

కాలవాహిని సాగుచుండగ
క్రమక్రమముగ తెలియసాగెను
స్వాంతమం దనురాగరేఖలు
జటిల మయ్యె నని.

నాకు హృదయం బవగతం బగు
నాడు ముప్పిరి వేసికొన్నవి
విస్మయంబును భయము లజ్జయు,
వివశనై పోవఁ.

కాని యెట్లో తెప్పరిల్లితి:
గాఢరాగముమాత్ర మెదలో
దీపకళికవిధాన నిరతము
తేజరిలజొచ్చెఁ,

పిదప జంకితి మీకు నాపై
ప్రేమ కలదో లేదో తెలియక—

చంద్ర మౌళి

ఉభయులము వెత చెందినామే
ఊరకే భ్రమచే!

[ఆమెను ముద్దాడును]

మంగళాంబ

అవల నూతనభీతి పుట్టిన,
దనద నగునను మీరు శ్రోత్రియ
పుత్రు లేవిధి జూతురో యని
బోధపడకుంటఁ;

ఎరుగ నాయెను మీయమాయిక
హృదయగమనము మెల్లమెల్లన,
చనవు పూని మెలంగ సాగితి
సాహసముతోడఁ.

చంద్రమౌళి

అదియ, చెప్పవు! మంగళా, పరి
హాసమాడుచు నుండుకతమున
చాల తికమకపడితి తెలియక
చనవొ ప్రేముడియో!

మంగళాంబ

చిన్నదానను కాన తెలియక
చేసినా నపచారములు! మీ
రన్ని దయతో మరచి న న్నిక
నాదరించెదరా?

చంద్రమౌళి

చాలు జాలును! నేను శ్రోత్రియు
జడిమచే నీసరసభావము
శీఘ్రముగ గ్రహియింపలేమికి
సిగ్గుపడవలయున్.

మంగళాంబ

చెప్పవచ్చున పిన్నితో నను
స్వీకరించి వివాహ మాడగ
నభిలషించుచు మీర లున్నా
రన్నశుభవార్తన్?

చంద్ర మౌళి

[చింతాక్రాంతుడయి]

ఆమె కరుణార్ద్రహృదయయే యగును గాని
సమ్మతించునె విపరీతసంప్రదాయ
సిద్ధమైనవివాహమ్ము? చివర కెట్లు
పరిణమించునొ కోరిక ప్రాణకాంత!

మంగళాంబ

భయము చెందెదరేటికి ప్రాణనాధ!
ఇందు పెద్దలతాత్పర్య మేమొ నాకు
తెలియ నించుక: అయినను త్రిప్పగలను
మనకు ననుకూలముగ నెల్లమానసములు.

చంద్ర మౌళి

[ఆమెను వేదికపై గూర్చుండబెట్టుకొని]

తలచుకొన్నకొలందిని ధైర్య మెపలి
పోవుచున్నది మంగళా! బుద్ధిమతివె

కాని నీనేర్పు ఫలకారి కాగలుగునె
ఇట్టిజతనమ్మునందు యోజించి చూడు.

మంగళాంబ

నాకు మాతండ్రిగారు పునర్వివాహ
మొప్ప రనుసందియము మీర లుజ్జగింపు
డార్ద్రహృదయులు వారు, మాయన్న లైన
కూర్మితో నా సుకమ్మును కోరువారె.

[వికాసముతో]

చెల్లిపై ప్రేమ మరకతవల్లి, కింక
అమ్మ యన్ననో మా కెదు రాడ దెపుడు.
వలయుచో ప్రాణముల్ కూడ వదలగలదు
పిన్నతల్లి నాపై గల ప్రీతిచేత.

అస్మదనురాగ మాయమ కవిదితంబు
కాదు కేవల మని యెంచు: కార్యహాని
సంగటిల నీక సకలమ్ము సంతరింతు,
స్వస్థముగ నున్న మీరలు చాలునాధ!

చంద్ర మౌళి

[చుబుకము స్పృశించి]

అమృతవాక్కులు మంగళా, అయినగాని
యజ్ఞములు, ధర్మశాస్త్రమ్ము, లఖిలలోక
పూజ్యతలు, భూరిద్రావిడబుద్ధి మనకు
అంతరాయము కల్పించు నని భయమ్ము!

మంగళాంబ

[ఉత్తేజితయై]

ఆంధ్రులము మేముకూడ మీయట్లె, కాని
స్మార్తులమె యయ్యు కొంతవైష్ణవము కలిసె
తొల్లి రంగరాజాచార్య దుహిత తోత
రాంబ ప్రపితామహునిభార్య యగుటవలన.

చంద్ర మౌళి

పట్టుదల లేదు మీకుటుంబమ్మునందు,
మంచిదే: నాకు మరణమో మంగళంబొ—

మంగళాంబ

మంగళమె మంగళమె వేరుమాట వలదు,
భార మంతయు నాయది ప్రాణనాథ!

[చంద్రమౌళి ఆమెశిరస్సు మూర్కొనును.
లతాగుల్మములో కదలిక గమనించి అతడు
వెడలిపోవును. మంగళాంబ వేదికమీద
బరుండి కన్నులు మూసికొనును.]

సరస వాణి

[మందగమనముతో ప్రవేశించి]
వెర్రితల్లీ, ఎంత వెదకినా నమ్మ
ఇ ల్లన్నిమూలల నిప్పటిదాక
నీకోసమై— ఇట్లు నేత్రముల్ మూసి
వేదికపై సందెవేళ నెందులకు
పండుకొన్నావు నాబంగారుతల్లి!
ఏదీ యే దీతల్లి, ఇటువైపు చూడు
బాధగా నున్నదా పలుక కున్నావు!

మంగళాంబ

మనసు మనసున లేదు! మాటాడ బుద్ధి
పుట్టకున్నది! పిన్ని, పట్టుకో నన్ను.

సరస వాణి

ఎందుకే నాతల్లి యిట్టు లైనావు!
చెదరిపోయిన దేల చికురజాలంబు.
కన్నులలో ఏల కాంతి మారినది.
చెన్ను దొరగిన వేల చెక్కుటప్ప బిడ్డ!
నీయాననమునందు నిత్యమ్ము లేని
క్రొత్త నా కేదియో గోచరించినది.

మంగళాంబ

అవును పిన్నీ, ఇప్పు డద్భుతం బైన
బాధ యొక్కటి నన్ను పట్టి వేధించు!

సరస వాణి

వెర్రిపిల్లా, యేమి వింత వాక్యాలు!
మల్లెపూవులజడ! మారకతవల్లి!

వేయుటకై చాల వేడుక పడుచు
ఎదురు చూచుచు నున్న, దిక నైన లెమ్మ.

మంగళాంబ

అది బాధయో నూతనానంద మేమొ
యెన్న, తెలియుట లేషు భేదమ్ము నాకు.

సరస వాణి

కాలు తగులునో యేమొ గ్రంథమ్ము, చూడు
గమనించవైతివి గంటమ్ము నేల
బడిపోవుచున్నది, పాలుమాలికయె!

మంగళాంబ

మరచినా డవి చంద్రమౌళి యిచ్చోట.

సరస వాణి

[గంటము తీసి, గ్రంథమ్ము తెరచి చూచి]
ఈమంజరీగుచ్ఛ మెవరినిగూర్చి ?
ఎంతసే పాయెనో యిచ్చోటు విడిచి
చంద్రమౌళీశ్వర శర్మ చెప్పుదువ ?

మంగళాంబ

నీరాక కొకరెండునిముసాలు ముందు.

సరస వాణి

ఈపద్యపాదమ్ము లేకాంతమందు
వినిపించెనా నీకు వేదికమీద ?

మంగళాంబ

క్రొత్తకావ్యం బన్నకుతుకమ్మువలన
బలవంతమున నేనె పఠియించినాను.

సరస వాణి

ఈమంజరీగుచ్ఛ మెవరినిగూర్చి
కూర్చినాడో నీకు గోచరించినద ?

మంగళాంబ

ఆది నించుక సంశయాస్పద మైన
క్రమముగా క్రమముగా గ్రహియించినాను.

సరస వాణి

అవల నీ వేమంటి వాతనితోడ
నిద్దంపుచెక్కిళ్ళ నీరహస్యమ్ము
జెప్పకయే నాకు చెప్పివేసినవి.
ముగ్ధ నాతడు నిన్ను ముద్దాడినాడు—
ఏ మందువు ?

మంగళాంబ

అపుడు నాకెరుకయే లేదు !

చీవాట్లు పెట్టవా చేసినపనికి ?

సరస వాణి

చిట్టితల్లీ ! ఏల చీవాట్లు నీకు ?
అతడు నీతో నేమి అన్నాడో చెపుమ.

[తేరిపార జూచును]

మంగళాంబ

అనురక్తి లోలోనె అణచుకొన్నాడు
బహుకాల మెంతయో భయ మందినాడు

వివరింపక మనస్సు వెత చెందినాడు
నాచిత్త మెరుగక నవసి యున్నాడు-

సరస వాణి

సరి సరి! నీతోడ సల్లాపవేళ
చివర కేమన్నాడొ చెప్పవే పిల్ల!

మంగళాంబ

పెద్దవారలమాట పెడచెవి బెట్టి
నాకోసమే మానినాడట పెండ్లి.
గురుపుత్రికాభీతి కొంతకాలమ్ము
సంప్రదాయము కామి జంకు కొన్నాళ్ళు
వేధింప వేధింప వివశుడై పోయి
తనమనోరథ మెట్లొ ధైర్యమ్ము పూని
ఈవేళనే నాకు నెరిగించినాడు.
పెద్దలసమ్మతి బెండ్లాడి నన్ను
ధర్మపత్నిగ జేయ దలచుకొన్నాడు
పాప, మెంతో ఆధిపా లయినాడు....

సరస వాణి

[ఆకసమువంక జూచి, తల పంకించి]

వింతసంఘటమ్మ ! వివిధి ధానమ్మ !
ఉభయులయనురాగ మొక్కింత తెలియు.

*　　　　*

మాంగల్యసూత్రమ్మ మరల ధరించి
సుఖియించుభాగ్యమ్మ సుకృతవశాన
ప్రాసెగా నుదుటిపై వనజభవుండు!....
ఆనందదాయి నీయభ్యుదయమ్మ.

మంగళాంబ

తప్పు చేసితి నంచు తలపవు నీవు
కరుణార్ద్రహృదయపు కావున పిన్ని !
[ఆమెయొడిలో తల యుంచును]

సరస వాణి

వశము కాదే యెట్టివారికి గూడ
మనసు ! నీ వెంతో యమాయిక వైతి,

విందున నీదోష మే మున్న దమ్మ !
ఆచారబద్ధు లైనట్టి పెద్దలకు
విపరీతముగ దోచు విధివిలాసంబు ...
జతనమ్ము చేతు నాశక్తి కొలంది.

[మంగళ ఆమెను కౌగలించుకొనను]

అనబోకు మీమాట అమ్మతోనైన!
భాగ్యవశమ్మున పరమదయాళు,
డధిగతసకల ధర్మార్థగురుండు
నీతండ్రి అనుకూలనిర్ణయమ్మునకు
వచ్చుతీరున నింక వర్తింపవలయు,

మంగళాంబ

అవగతంబే నాకు ఆదినుండియును
పిన్నికి నామీద ప్రీతి మెండనియె.

మరకత వల్లి

[అటు నిటు జూచుచు వచ్చి]

ఎంతసేపటినుండి నీకై
యెదురుతెన్నులు జూచుచుంటిని,

త్రోవలో ఈమూల చివరకు
దొరకినా వమ్మా !

అసురసంధ్యావేళ పిన్ని,
ఆలసించెద రేల యిచటనె ?
ఇంక నైనను లేచి రావే
యింటిలోపలికి ?

ఎపుడు కలకలలాడు వదనం
బిపుడు వన్నె దొరంగ నేలా ?
చెల్లెలికి ఈవేళ స్వాస్థ్యము
చెడినదా యేమి ?

[మంగళశరీరము నిమిరి చూచును]

సరస వాణి

[మరకతవల్లిచేయి పట్టుకొని]
చెల్లెలివిషయమై చెప్పగా దగిన
సందర్భ మున్నది : శాంతచిత్తమున

వృత్తాంత మంతయు విని నీవుకూడ
దుర్ఘటకార్యాన తోడ్పడవలయు.

మంకతవల్లి

[ఉత్సాహముతో]

దుర్ఘటం బని సంశయించకు,
తోడుపాటుకు సిద్ధురాలను
చెల్లెలికి ఏదైనగానీ
చేసితీరవలెగా.

[వారిచెంత కూరుచుండును]

ద్వితీయ రంగము

[వెన్నెలరాత్రి. వితర్దికమీద గూరుచుండి అప్పయ దీక్షితులు తాంబూలము వేసికొనుచుండును. సరస వాణి యించుక దూరముగా గూర్చుండి తముల పాకులకు సున్నము రాయుచుండును.]

దీక్షితులు

నాకలోకాంగనా వీటికాకరండ
మండితోన్నత నవసుధాఖండమట్లు
విరియుచున్నాడు శశి యుడువీధియందు
కళలు, త్రిజగదుద్దీపన కారణుండు.

సరస వాణి

చురుకుమనిపించెనా యేమి సున్నపుచవి?
నాగవల్లీ దళంబులు నాలు గిత్తు.

దీక్షితులు

నాల్క పొక్కిన దని యెంచినావా? లేదు:
అయిన నీచేతి తాంబూల మభిమతంబె.

సరస వాణి

బాగు మీవంటి శ్రోత్రియ ప్రవరులకును
సాంద్ర తాంబూల చర్వణాసక్తి కలదె !

దీక్షితులు

చెప్పుము, గృహస్థ వీటికా సేవనమ్ము
శాస్త్రదూష్యమె యైనచో సరసవాణి !

సరస వాణి

అవును, తెలియును, శాస్త్రదూష్యమ్ము కాని
యట్టి దేదైన చేయుదు రన్నమాట !

దీక్షితులు

అవును, సరె కాని, సరస ! నీ కభినవముగ
సందియం బేల కల్గె ప్రశాంత వేళ ?

[లోపలనుండి గానము]

యః స్యాహూ రాగమవిదః పరిపూర్ణశక్తే
రంశే కియత్యపి నివిష్ట మముం ప్రపంచమ్,

తస్మై తమాలరుచి భాసుర కన్ధరాయ
నారాయణీప్రియ సఖాయ నమ శ్శివాయ !

మంగళాంబపాట మధుర మైనది సుమా,
చల్ల నై నగొంతు సహజముగనె.
చిన్నతనమునుండి చెప్పించి యున్నచో
ఒజ్జయొద్ద గాన, మొప్పియుండు.

సరస వాణి

కంఠ మెంత యొదుగు కలది యైనను, వాక్కు
లలిత మైన నేమి లాభ మొదవె !
మంగళోక్తి నేడు మరి యెందు లేకున్న
స్థిరము దాని నామధేయమందె !

దీక్షితులు

కూడి యున్నవారు కుజ, శని, రాహువు
లష్టమమ్మునందు : అందువలన
తప్పిపోవదాయె దానికి వైధవ్య
బాధ విధికృతాన బాల్యమందె !

సరస వాణి

ఈయనంతుదజీవన మెట్లు గడచు
ముక్కుపచ్చలె ఆరని ముద్దుబిడ్డ
కక్క టక్కట! ఏల బాల్యమ్మునందె
చేసినారొ వివాహమ్ము శీఘ్రపడుచు!

దీక్షితులు

శుభము కోరి యపుడు సుముహూర్తమును నిర్ణ
యించినారు పెద్ద, లిట్టు లుండ
దానికర్మ, ఎట్టితారాబలము గాని
చంద్రబలము గాని శక్త మగును?

సరస వాణి

అంతబాల్యములో శుభ మభిలషించి
పెద్ద లగువారె చేసినపెండ్లివలన
విగతభర్తృక, బాల, జీవితపధాన
మొందిమాగ్రనివిధమ్మున నుండవలసె!

దీ క్షి తు లు

లోకసంగ్రహబుద్ధి వివేకు లైన
ధర్మవేత్తలు చూపినదారివెంట

చనెడివారల కొక్కింత శ్రమమె యైన
తుదకు నిశ్శ్రేయసప్రాప్తి ధ్రువము సుమ్ము!

సరస వాణి

ఎంతఘోర మ్మైన దీలోకసంగ్రహ
మనెడిమాట! దీని ననుసరించి
ప్రాజ్ఞు లైనవారె పడుదురు కష్టాలు
అంతరంగబాధ నణచుకొనుచు.

దీక్షితులు

ధర్మమార్గమునందు పాదములు సుఖము
పొందునభిలాష కెట్టిపుడ్పొడులు లేవు;
కానబడును వికీర్ణమై కంటకములు
గాటముగ నొప్పు లెత్తించు కరకురాలు.

సరస వాణి

అట్టులే యైన సుఖము లే దన్నమాట
ధర్మమార్గములో! మహాదారుణమ్మ
శాస్త్రచోదిత కర్మఠజనుల విధము!
దుఃఖ నెరుంగని ధర్మశాస్త్రమ్ము లేల!

దీ క్షి తు లు

కాదు కాదు సుమా! మహాకారుణికులు
ధర్మనిర్ణాయకులు, వారితలపు వేరు;
ఇహముకన్నను పరమునకే విశేష
ఫలము లోకహితమ్ముగా తలచినారు.

సరస వాణి

ముందు భుక్తి, యవల ముక్తి సక్రమ మగు-
తరచి చూచినారు ధర్మశాస్త్ర
విధుల నెల్ల మీరు: విధవా వివాహ మే
శాస్త్రమందు గాని సమ్మతంబె?

దీ క్షి తు లు

స్పష్టముగనె యమస్మృతిసమ్మతించు.
దానితాత్పర్యమే స్థలాంతరములందు
పలుకవచ్చును వ్యాఖ్యానబలముచేత:
పలువిధంబులు గద మహర్షులమతాలు.

సరస వాణి

విగతభర్తృకలకు విధియుంచినవివాహ
మేలచేయరాదో యెరుకపడదు!

హేయ మనెడిభావమే యుక్త మగునేని
శాస్త్రపంక్తు లెట్లు సమ్మతించె ?

దీ క్షి తు లు

ప్రౌఢవాదములో శాస్త్రబలము గాని
జనమునందు వృద్ధాచారమునకె బలము.

సరస వాణి

బాగు ! బాగు ! నేడు ప్రామాణికుల నోటి
వెంట నిట్టివాక్కు వింత గొలుపు !
[దీనవదనముతో]
మనయసుంగుతల్లి మంగళజన్మంబు
బండరాయివోలె నుండవలెనె !

దీక్షితులు

ఏమి చేయనేర్తు మీప్రకారమ్ముగా
ప్రబలకర్మఫలము పరిణమింప !
అనుభవింపవలయు నంతర్విలీన మౌ
దుఃఖభార మెట్లొ త్రోసికొనుచు.

సరస వాణి

భూరికరుణార్ద్రహృదయు లౌ మీరె యిట్టు
లని యుపేక్షించుచో లోకమందు తండ్రు
లెట్లు బిడ్డల సుఖ మపేక్షించువారు!
ధర్మ మనుపేర హృదయాలద ను తొలంగు

చూచుచుండగ సంసారసుఖములందు
మునిగి తేలెడిపెద్దల, ముద్దుబిడ్డ
ఊర్మిళవిధాన నిద్రలో నుండవలెనె!
దైవతాంశోభవము కాదె దయ మహాత్మ!

దీక్షితులు

చాలు జాలు నింక సరస! సంగ్రహముగా
ఏమి చేయుమందు విపుడు నన్ను?

సరస వాణి

మంగళాంబమెడను మాంగల్య సూత్రమ్ము
కాంచు శుభము మరల కలుగవలయు!

దీక్షితులు

[చకితుడై]

నీవు బాగుగ యోచించినావొ లేదొ,
తల్లిదండ్రుల కెటు లున్న, తదితరులకు

అనచలపునర్వివాహమే యనెడివాక్కు
శ్రవణశూలాయమానము సరసవాణి !

సరస వాణి

కా దనను, గాని మీవంటికారుణికులు,
శాస్త్రవేత్తలు బ్రాహ్మణసంఘమందు
తొలుత పరివర్తనము చూప గలుగునెడల
ఈవిధానమె యుక్తమౌ నెల్లరకును.

దీక్షితులు

అలకింతు రొక్కొ ఆచారబద్ధు లౌ
విప్రు లెల్ల రిట్టి వింతమాట ?
ఆచరింపకుండ నన్యుల కేరీతి
సాహసించి బోధ సలుపువాడ ?

సరస వాణి

ఆచరించి తొలుత, ఆవల నొరులకు
ఒజ్జబంతి యగుట ఉచిత మనియె
విన్నవించుదాన ! విప్రసంఘమునకు
తెరపవలయు శాస్త్రదృక్కు మీరె.

శాస్త్రమందు మీకు చాలినవా రేరి ?
ఎదురు చెప్పువార లెవరు మీకు ?
అఖిలలోకగురులు, యజ్ఞదీక్షితులును,
అంతె కాక మీర లపరశివులు !

దీక్షితులు

ఒక్కవేళ పెండ్లి యోచింత మన్నను
అన్నివిధములందు అర్హుడైన
వరు డెవండు దొరకు ? వ్యర్థాభిలాషమ్ము
సంత్యజింప మేలు సరసవాణి !

[లోపలినుండి గానము]

"చెంగల్వలం బోలు చిన్నిపాదాల
ననుగునెచ్చెలి మెటు నటిమార్గంబు
పులకితం బయి వన్నెపూవులు పూయ
రత్నకంబళమట్లు రంజిల్లుచుండు.

నాప్రేయసీ పదన్యాస సౌభాగ్య
మొందిన యీసుందరోపవనంబు

శ్రీప్రయాగ మహత్త్వసిద్ధిచే సర్వ
దేవతలకుగూడ తీర్థరాజంబె ।

అనిమిష దుర్లభం బైనయాదివ్య
మంగళవిగ్రహ మంజుహస్తంబు
గ్రహియించుభాగ్యంబు కలుగు టేలాగొ ।
పెనగొను సంభ్రమ భీ విస్మయాలు ।"

దీక్షితులు

అతిమనోహర మైనదే ఆంధ్రభాష ।
అన్నిరీతుల పద్యమ్ము లల్లవచ్చు.
మంగళకు నెవ్వ రిచ్చి రీమధురగీతి ?
చెప్పుచున్నద కవనమ్ము చిన్నితల్లి ।

సరస వాణి

చెప్పినా డట భవచ్ఛిష్యరత్నంబు
చంద్రమౌళీశ్వర స్వామి యీనాడె.

దీక్షితులు

చెప్పుచున్నవాడె శిష్యుండు కవనమ్ము ?
సాధువర్తనుండు చంద్రమౌళి ।

అచిరకాలముననె అడియప్పళము వీడి
అతడు చేరవలయు నభిజనంబు.

సరస వాణి

అతనికి వెడలెడియాసక్తి లేదు :
మీసన్నిధానాన మెలగుచునుండి
అభ్యసించినమీద అన్నివిద్యలను
స్వజనమ్ము జేరగా జనవచ్చునేమొ !

దీక్షితులు

వాస్తవముగ శుభమె వ్యసనితా శాస్త్రేషు !
అతనితండ్రి యాజ్ఞ యగుటవలన
చేరి గృహము పెండ్లి చేసికోవలయును ;
కలదు వారిదృష్టి కన్యగూడ.

సరస వాణి

కావచ్చు ! అతండు కదల డిచ్చోటు,
పెండ్లియాడడు వారిపిల్ల నేనాడు,

చంద్రమౌళితెరంగు చక్కగా దెలియు.
అన్యథా నిలిచిన దాతనిదృష్టి !

దీక్షితులు

అన్యదృష్టి యేమి ? ఆర్షేయ పౌరుషే
యములు కలుగువాడె : ఆత్మబంధు
గణము జేరి యతడు గార్హస్థధర్మము
నెరపుకొనుచు పొందు నిందుసుఖము.

సరస వాణి

పెండ్లిమాట లతండు పెడచెవి బెట్టి
తండ్రియానతిగూడ తల దాల్పకుండ
మనయూర నిన్నాళ్ళు మసలుచుండుటకు
కారణం బేదియో ? గ్రహియించినారె ?

[మందహాసము చేయును]

మమకార మతనికి మంగళమీద !
అనురాగమున పాణి అర్థించినాడు !

[దీక్షితు లాలోచనాయత్తు డగును -
మరకతవల్లి ప్రవేశించును.]

దీక్షితులు

తల్లి, తీయగలవె తాంబూలపుకరండ
మీవితర్దినుండి : ఇంక జాలు
చర్వణమ్ము, చూడు సదనమ్ములో నేమి
చేయుచున్న దిపుడు చిన్నితల్లి !

మరకత వల్లి

మండువాకడ పట్టెమంచముమీద
పన్నుండి మంగళ పాట పాడినది
నిద్ర పోయిన దేమొ నే చూడలేదు.

*　　　　　　　　*

అనుదినంబట్లు మీయాననసీమ
విప్పారియుండ, కీవేళ నెందులకు
గాఢచింతాంబుదాక్రాంత మైపోయె ?

దీక్షితులు

చింత పట్టుకొనియె చెల్లెలిగూర్చియే !
తెలియనోపు దానితెరగు నీకు.

[మరకతవల్లి శిరఃకంపము చేయును]

మంచి, దట్టులేని. మర్మము లేకుండ
స్వీయమతము తల్లి, చెప్పవలయు.

మరకత వల్లి

సర్వజ్ఞులైనమీసన్నిధానమున
ఏమి చెప్పగ నేర్తు రెవ్వారుగాని;
మీనిర్ణయమ్మనే మిగిలినవారు
తల దాల్తు రని నాకు ధైర్యమ్ము కలదు.

సరస వాణి

చేయమందువ నీవు చెల్లెలిపెండ్లి
మంగళాంబకు చంద్రమౌళి యోగ్యుండె?

మరకత వల్లి

చంద్రమౌళీశ్వర స్వామిలో లోటు
చూపజాలము; పరిశుద్ధవర్తనుడు;
మంగళాంబగళాన మాంగళ్యసూత్ర,
మాననమ్మున కుంకుమారుణరేఖ,

పాదయుగ్మమ్మున పసపు, పారాణి
చూచి యెల్లరమును సుఖియించు టెపుడో ?

దీక్షితులు

నీకు చెల్లిపెండ్లి నిస్సంశయమ్ముగా
సమ్మతంబె : చాల సంతసమ్ము !
కాని అల్లు డిప్పుడు గ్రామాంతరమ్మున
కేగినాడె : ఆత డేమి యనునో ?

మరకత వల్లి

అభిమతమ్మును వేర్వె అడుగగా వలెనె
మీయానతిని వారు మీరి రేనాడు ?
మంగళ స్వేచ్ఛగా మాయింటిలోన
నిజభర్తతోగూడ నివసింపవచ్చు.

దీక్షితులు

చెప్పినారా మీరు చెల్లెలివార్త
అమ్మతో ముందుగా ? ఆమె యే మనునో !

సరస వాణి

తెలియ జెప్పెను, మేము తెలుపుదు మింక,
అంగీకరింపవలె అత్త శీఘ్రముగను.

దీక్షితులు

గ్రహియించెనా నీలకంఠు డీవార్త ?
మరి యేమి పల్కె ఉమామహేశ్వరుడు ?
సమ్మతించినవాడె చంద్రావతంసు ?
డీమువ్వు రే మందు రెటు నాకు దెలియ ?

సరస వాణి

చాలు చాలును మహాసంశయాపన్ను
లగుదు రేటికి మీర లనుపదమ్మునను ?
మీయాజ్ఞ నెపుడేని మీరి యున్నాడె
తనయులం దొకడేని ధైర్యమ్ము పూని ?

దీక్షితులు

జాయ యున్నను మహాసాధ్వి, పుత్రులును
వినయోజ్జ్వలుల్, కాన వీరిసమ్మతిని
పడయవచ్చును ; కాని బ్రాహ్మణం బేమి
చేయునో ముందుగా చెప్పగా లేము ;

సరస వాణి

అంగీకరించులే - అఖిలలోకమ్ము !
స్థిరముగా అప్పయదీక్షితు లున్న
సర్వమ్ము వేగ నుసంపన్న మగును
విశ్వేశ్వరునికృపావీక్షణమ్మనను !

తృతీయ రంగము

[మరునాడు రాత్రి. విశాల మైనగదిలో దీపము వెలుగుచుండును. ఒకపార్శ్వమున పీఠముమీద నున్న నటరాజవిగ్రహమున కెదురుగా కృష్ణాజినము పరచిన వితర్దికమీద గూర్చున్న అప్పయ దీక్షితులు గాఢముగా విచారించుచుండును. ఇంతలో నొకతలుపు తెరచుకొని సరసవాణి మరకతవల్లులు నెమ్మదిగా ప్రవేశించి దీక్షితులసమీపమున నిలుతురు]

సరస వాణి

అల్లె చింతాలూత భవదీ
యాస్యవీధిక తంతుజాలము ।
పీవ దేటికి హర్షపవనము
విదళనక్రియకై ?

దీక్షితుల

అర్భకునిభంగి లేదు నాయంతరంగ
మోల లాడగ నానందదోలలోన ।

తుంగభంగాలపై నూగు దోనెవోలె
నున్న దని పల్కినను విశేషోక్తి కాదు.

మరకత వల్లి

జరిపి చెల్లెలివివాహమ్ము సత్వరముగ
దాని క్రమ్మర నొకయింటిదాని జేసి
నంతసింపంగ వలసిన సమయమందు
కలుగ నేటికి నింతటికలత మీకు ?

దీక్షితులు

పరిణయం బన్న నెంతటిబాధ్య మైన
కార్యమో తల్లి, గ్రహియింపగలవె నీవు ?
అదియునుం గాక విపరీత మైనక్రొత్త
దారి త్రొక్కుట బహుకష్టదాయకంబు !

సరస వాణి

మరల మొదటికి వచ్చినారే !
మాటి మాటికి మీకు సంశయ

మంకురించుచు నున్న కార్యం
బగుట యేలాగో!

దీక్షితులు

ముందు వెనుకలు చూడక తొందరపడి
అవల తాపము చెందుట అనుచితంబు.

సరస వాణి

సర్వ మెరిగిన ధర్మవేత్తలు
సమాలోచన యిపుడు క్రొత్తగ
చేయవలసిన దేమి? విడువుడు
చిత్త చంచలత!

దీక్షితులు

విడిచిపొందు రవంత యీవేళ నన్ను.
నేడె తెలుపుదు మీకు నానిర్ణయమ్ము.

[స్త్రీలు వెడలిపోవుదురు. ఆయన నటరాజవిగ్రహా
మునకు చేతులు జోడించి]

శాస్త్ర మటు పల్కు, మరి వృద్ధ సంప్రదాయ
మిట్లు కా దను; నటరాజ, ఏమి చేతు!
[కన్నులు మూసికొని ధ్యానముద్రలో నుండును.]

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ
[అదృశ్యముగా ధ్రువాగీతి]

హర హర హర హర అక్రమ మార్గమె
ప్రబల మయ్యెనే బ్రాహ్మణకులమున!

శివ శివ శివ శివ చెప్పెది దేమిటి!
కలిపురుషునకే గరిమ మ్మకటా!

శంభో శంకర శాంతం పాపమ్!
విప్రవితంతువు వివాహకార్యమె!

హర హర హర హర అప్పదీక్షితులె
బిడ్డకు క్రమ్మర పెండ్లి చేయునే!

యజ్ఞకర్తయే అక్రమ పథమున
చనునెడ మన కిక శరణం బేదీ!

శాస్త్రం బేటికి॥ సదాచారమే
వృద్ధాచారము వృద్ధాచారము।
ఇం కే మున్నది ఇం కే మున్నది
ప్రళయము, ప్రళయము బ్రాహ్మణకులమునః।
హర హర హర హర అపరశంకరుం
డని యెడి వానికె అపరబుద్ధియా।
సామాన్యునివలె సంభ్రమ మొందకు
అఖిలలోకనుత, అప్పయదీక్షిత।

దీక్షితులు

[కనులు తెరచి]

ఏమి చేయుదు శివా! ఏమి చేయుదు నింక।
నామూలమున ఏల నష్టమ్ము రావలయు
విమలవర్తనమైన విప్రసంఘమ్మునకు।

[బిగ్గరగా]

తల్లి, మరకతవల్లి, దగ్గరకు రావమ్మ।

[ఆమె ప్రవేశించి నిలుచుండును.]

ధ్యానపూర్వకముగా తలపోసినా నమ్మ!
ఆచారసంపన్నులైనభూమిసురుల
కెట్టిపరిణయ మన్న హేయమ్ముగా నుండు!
ప్రతిఘటింపగజాల బ్రాహ్మణప్రవరులను.
విప్రు లనదవివాహవిధి సమ్మతింపరే!
ఉజ్జగించి సమాజ ముండగలమా తల్లి!
నే వివాహము చేయనేర నని పిన్నితో
చెప్పి శాంతమ్ముగా, చింతింపవల దనుమా.

మరకత వల్లి

ఇది యేమి ఇది యేమి ఇంతలో మీమనసు
మారినది! మంగళను మంగళమ్మె లేద!
శాంతమ్ముగా నొక్కసారి ఆలోచించి—
నేడె తొందర లేదు, నిర్ణయము చేయంగ—
తెలుపవచ్చును మీరు తెల్లవారినవెనుక.

[నిష్క్రమించును. ఆయన కన్నులు మూసికొనును]

యువ బ్రాహ్మణ స్వరమేళ

[అదృశ్యముగా ఉత్సాహగీతిక]

అఖిలలోకనుత! అప్పయ దీక్షిత!
ఆచార్యాణా మాచార్యోత్తమ!
అఖిలనిగమధర్మాగమపారగ!
అధ్వరకర్తా! అప్పయ దీక్షిత!
శాస్త్రవిదాం వర, సజ్జనకోటికి
సర్వకాలముల శాస్త్రమె లక్ష్యము.
వీర్యవంతులకు వృద్ధాచారము
అంగీకారం బగునా నిరతము!
విరిగినరక్తము వృద్ధాచారము,
వేమరు మారును వివిధవిధంబుల.
యుష్మదాదులే ఉపేక్షించుచో
అమలధర్మమున కగునె ప్రచారము?
పూతచరిత్రులు పూజ్యులు మీరే
పూనుకోవల యు పుణ్యక్రియకై.

వాదమునందును వర్తనమందును
అప్పయదీక్షితు లద్వితీయులే.
మే మెల్లరమును మీబంటులమే
అగ్నిని దుముకుదు మానతి యగుచో!
కార్యాచరణకు గడగుడు వేగమ!
అపరమహేశ్వర, అప్పయదీక్షిత!

దీక్షితులు

ఏమి చేయుదు శివా! ఇపుడు ద్వైవిధ్యమ్మ
పట్టి లాగును గదే బలవంతముగ నన్ను!

వితంతువుల స్వరమేళ

[అదృశ్యముగా సౌమ్యగీతి]

అఖిలలోకనుత! అప్పయదీక్షిత!
అనుకంపాంబుధి! అప్పయదీక్షిత!
బ్రాహ్మణవనితల భాగ్యవశమ్మున
బహుకాలమునకు ప్రభవ మొందితిరి!

అబ్దసహస్రి లరిగినమీదట
అరుగుదెంచె నీ అమరనిమేషము!

కారుణ్యాంబుధి! కళ్యాణము మీ
తనయకు చేయుడు ధర్మమార్గమున.

ఈనిముషములో నేయది మీగలు
చేయుదు రదియే శిలాశాసనము!

అనదల కికపై నాకల్పాంతము
పసుపు కుంకుమల భాగ్యము కల్గును!

ఎండినవృక్షము లిక మీకరుణను
పల్లవసుమనసఫలభరితము లౌ!

భవదీయాజ్ఞను భారతదేశము
సంతానముచే సంపన్నం బగు!

మీకారుణ్యామృతసేకమ్మున
పుట్టుదు రుత్తమపురుషులు స్త్రీలును.

అంతరంగమున అమృతకలశమే
కలదు నిజమ్ముగ కరుణావార్నిధి!

యజ్ఞపశువునకు నాలంభనమును
తప్పించిన ఓదయాసాగరా!—

చిన్నయనదలకు జీవన్మరణము
తొలగింపుడు మీదుహితృప్రేరణ!

ఆసదాశివుని అవతారంబా!
అద నుదయించిన దనడిల బోవగ!
సాహసింప ధగు సకలలోకగురు!
అఖిలలోకనుత, అప్పయదీక్షిత!

దీక్షితులు

[కన్నులు తెరచి]

ఏమి చేయుదు శివా! ఏది మార్గము నాకు!

[బిగ్గరగా]

తల్లి మరకతవల్లి దగ్గరకు రావమ్మ

[ఆమె ప్రవేశించును]

చెల్లెలీయెడ నేమి చేయుచున్నది తల్లి!

మరకత వల్లి

పిన్నమ్మ కూర్చుండబెట్టుకొని మంగళను
ఒడిలోన, ముద్దాడుచున్న దనురాగాన.

దీక్షితులు

మంచి దమ్మా. పోయి మంగళకు పరిణయము
చేయ నవకాశమ్ము సిద్ధించు నని చెప్పు.

మరకత వల్లి

నిజముగా, నిజముగా! నిర్ణయంబే తండ్రి!
సాక్షాత్తుగా ఘృణా సాగరంబే మీరు!

[ఆనందముతో వెడలిపోవును]

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ

[ధ్రువాగీతిక అదృశ్యముగా]

ఆర్యధర్మవిద, అప్పయ దీక్షిత!
వర్ణసంకరము వాంఛించెదవే!

నీవే ఈ విధి నిర్ణయించునెడ
పాతివ్రిత్యము భంగము కాదా!
బ్రాహ్మణ సంఘపు బంగరు వన్నియ
నష్టం బగు నీనవ విధానమున.
దయ దయ దయ యని దౌర్బల్యంబున
ఆక్రోశించెద రతిసామాన్యులు!
ధర్మము ఛురికా ధారను బోలును!
ధర్మవీరులకు దయతో పనియా!
ఆర్య ధర్మముల కవలంబన మగు
యజ్ఞకర్తవే అప్పయ దీక్షిత!
భరత వర్షమున పాణిగ్రహణము
బ్రాహ్మణ కన్యకు పరమ పవిత్రము.
ఆలోచింపుమ అప్పయ దీక్షిత!
ధర్మము ముఖ్యమొ తనూజ ముఖ్యమొ!
ఆత్మకర్మఫల మనుభవింపవలె:
తప్పింపగ మన తరమా నిజముగ!

బహు కాలముగా ప్రవర్తిల్లు మన
వృద్ధాచారము విడువంబోకుము !

నీ కెదు రాడెడి నేరుపు కానము ;
ఐనను మామొర ఆలకింప దగు !

భువనములో నీపుత్రి పునర్భువు
అనెడి కళంకం బలమకుండ వలె !

కాయికసౌఖ్యము ఘనమో, నిర్వృతి
కారణధర్మము ఘనమో, తలపుము !

ధర్మవీరులకు దయతో పని లే,
దఖిలలోకనుత ! అప్పయ దీక్షిత !

లోకసంగ్రహాలోకనమే శివు
కారుణ్యంబున కలుగును గావుత !

[దీక్షితులు కన్నులు తెరచును]

సరసవాణి

[ప్రవేశించి ఉత్సాహముతో]

మెచ్చుకో దగినది మీనిర్ణయమ్మ
మీనిర్ణయమ్మున మిగుల హర్షమ్మ !

మీనిర్ణయమ్మున మిగిలినవారు
మిగుల హర్షింతురు మేదినీస్థలిని।

దీ క్షి తు లు

నీకు హర్షమ్ము కలిగెడి నిర్ణయమ్ము
గా దలంపకు ముందుగా; కారణమ్ము
అడిగి నను బాధపెట్టక ఆలకించు:
చిన్నదానివివాహమ్ము చేయజాల।

సరసవాణి

ఇది యేమి హరహరా। ఇంతలో మార్పె।
శివ, శివా, ఇం కేమి చేయగల్గుదుము।
మరకత చెప్పిన మంగళవార్త
సత్య మౌనో భ్రమాసంజాత మౌనొ:

దీక్షితులు

నేను సంపూర్ణదృష్టితో నిర్ణయమ్ము
చేయకుండగ నేదియో చెప్పినట్టి

మాటలంబట్టి మరకత మంగళార్థ
మే గ్రహించిన, కాదు సత్యేతరంబు.

మారిపోయిన దవల నామనసు సరస !
చిన్నతల్లి వివాహమ్మ చేయజాల !

సరసవాణి

మాటిమాటికి మీరు మారినరీతి
మరల నీవారము మారిపోరాదె !

దీక్షితులు

సాహసము నాకు లే దని సరసవాణి,
ఒక్కనిట్టూర్పుతో నూరకుండు మింక !

సరసవాణి

ఆహవముఖమునం దర్జునునట్లు
నిజకుమారివివాహ నిర్ణయమందు
వెనుకంజ వేసిన, విప్రవీరునకు
గీతోపదేశ మే కృష్ణుండు చేయు !

దీక్షితులు

కంఠగత మయ్యె ప్రాణ మీఘడ్షణమున ।
కాలకంఠేశ్వరస్వామి కాలయంబు
అచిరకాలాన నిర్మింప, నగును గాక
మరల మణిదర్పణమ్ము నామానసమ్ము ।

సరస, శాంతించి యొక్కింత, చంద్రమౌళి
సత్వరమ్ముగ బంపు నా సవిధమునకు.

[సరసవాణి నిష్క్రమించును]

క్షంతవ్యో మేఽపరాధః
శివ శివ శివ భో శ్రీమహాదేవ శంభో ।

[చంద్రమౌళి ప్రవేశించి అప్పయ
దీక్షితులకు పాదాభివందనము చేయును]

దీక్షితులు

చంద్రమౌళి, నీవు సత్కుటుంబమ్మున
జనన మొందినావు : జనకునాజ్ఞ

నన్యథాకరింప కాచార సంపన్న
మైన విధిని పెండ్లియాడు మోయి।

చంద్ర మౌళి

వయసు నాకు వివాహమ్ము! వాంఛ యొకటె:
సర్వోత్సాహము చేయుచుండ మీ పాదసేవ
ఆగ మాఖిల దర్శనాధ్యాయనమంచె
గడచిపోవును గాక నాకాల మంత।

దీక్షితులు

అట్టి వాంఛ విడిచి. అడయప్పళము వీడి.
శీఘ్రగమనమునను సేతువునకు
పోయి, చేయవలయు పుణ్యోదకస్నాన
మంతరంగశుద్ధి యగుటకొరకు.

చంద్ర మౌళి

చిత్తము, మహాప్రసాదము। చేసి యచట
స్నాన, మరుదెంతునా సన్నిధానమునకు?

దీక్షితులు

పూర్వబంధములను పూర్వవాసనలను
కోసి, కడిగివేసికొనుట, శుభము,
సకలతాపహారి స్మరహరు కరుణచే
శర్మ మగుత నీకు చంద్రమౌళి!

[అని లేపగా, చంద్రమౌళి పాదాభివందనము
చేయును. దీక్షితులు నిష్క్రమించును]

చంద్రమౌళి

[నటరాజ విగ్రహమునకు ప్రణమిల్లి]

క్షతవ్యో మేఽపరాధః
శివ శివ శివ భో శ్రీ మహాదేవ శంభో!

[మంగళాంబ మందగమనముతో
ప్రవేశించుట చూచి, లేచి]

నాకు గురువులు విధియించినారు కృపను
సేతువున కేగి స్నానమ్ము చేయు మనుచు:

పోవువాడ నహర్ముఖ పుణ్యవేళ,
సెల వొసంగుదువే శాంతచిత్త వగుచు ?

మంగళాంబ

[దగ్గుత్తికతో]

సేతుతీర్థాన స్నానమ్ము చేసి మరల
నేగుదెంతురు మా యింటి కెపుడు మీరు?

చంద్రి హా?

[నిరాశా సూచక స్వరముతో]

తెలియదు మంగళా, తిరుగ నిచ్చటికి
వత్సరమ్ములకైన వత్తునో రానో!
సేతువుకడనుండి శీతాచలమ్ము
చేరగావలె తీర్థ సేవలలోన.
తిరుగ రమ్మని గురుదేవులు నాకు
ఆన తిచ్చినవార లనుకొంటి వేమొ!

మంగళాంబ

అది యేమి, గురుచరణాంతికమందు
అభ్యసింపర మీర లాగమమ్ములను ?

చంద్ర మౌ॥

పూర్వ బంధంబులు, పూర్వ వాసనలు
ఛేదించి, శాసన చేయు మన్నారు !

మంగళాంబ

[రుద్ధకంఠముతో]

ఇంక నా కే మున్న దీ లోకమందు !
బ్రతికియున్నను నేను ఫల మేమి కలదు ?
తొలగి పోవగ నాదు దుఃఖభారమ్ము
కాలకంఠా! నన్ను కబళింప వేమి !

[రోదనము చేయును]

చంద్ర మౌ॥

[చల్లని కంఠముతో]

శోకోపహత వౌట శుభము కా దమ్మ !
తేరుకో మంగళా, ధీమంతురాల !

మంగళాంబ

ఇంక మీదర్శనంబే దుర్లభంబు;
ఏమి యాలంబనం బీజన్మమునకు!

[ఆతని మెడవంక జూచి]

కమనీయ మైన మీ కంఠదేశమున
చారువక్షఃస్థలీ సంగత మగుచు
వ్రేలాడుచుండు పవిత్రి రుద్రాక్ష
మాలికా మహిమచే మంగళదుఃఖ
మణగుచుండును గాక!

అర్చ్యపదార్థ
మగు గాక మాలిక ఆమరణమ్ము!

చంద్ర మౌళి

[రుద్రాక్షమాలిక మెడనుండి కొంచెము
తొలగించి యేమో యోచించి ఆగి]

మంగళా, మంగళా, మరచిపో వమ్మ,
గత మంతయును; దుఃఖకారణం బగును

రుద్రాక్ష మాలిక—రోషింపబోకు
అర్పింపగా నిది అర్హమ్ము గాదు.

యావ న్న యాతి మరణం యావ న్నాక్రమతే జరా
ఇచ్ఛామాత్రేణ సకలై ర్వశీయో హి శంకరః.

మంగళాంబ

బహుళ దుఃఖ ధ్వాంత బంధురం బైన
జీవితంబున దీపశిఖ యేది యింక!

చంద్రమౌళి

జీయా త్కృతానఙ్గ పతఙ్గ దాహః
ఖట్వాఙ్గినో నేత్రశిఖి ప్రదీపః
య స్యాన్తికే శుభ్ర దశానివేశ
శ్రియం కిరేజేన్దు కరా శ్రయన్తే।

చూడోత్తంసిత చారు చన్ద్రకలికా
చంచచ్ఛిఖా భాస్వరో.
లీలాదగ్ధ విలోలకామశలభః.
శ్రేయో దశాగ్రే స్ఫురన్.

అంతఃస్ఫూర్జ దపారమోహతిమిర
ప్రాగ్భార ముచ్చాటయన్
చేతస్సద్మని యోగినాం విజయతే
జ్ఞానప్రదీపో హరః॥

[శాంతముగా నిష్క్రమించును]

మంగళాంబ

[చంద్రమౌళి కనబడునంతవరకు చూచి, పొంగి వచ్చుచున్న దుఃఖ మాపుకొని, నటరాజ విగ్రహముకడ మోకరిల్లి, చేతులు జోడించి డగ్గుత్తికతో]

మన స్తే పాదాబ్జే నివసతు,
వచః స్తోత్ర ఫణితౌ,
కర శ్చాభ్యర్చాయాం,
శ్రుతి రపి కథాకర్ణనవిధౌ,
తవ ధ్యానే బుద్ధి,
ర్నయన యుగలం మూర్తి విభవే।

నమః పార్వతీ పతయే।

సమాప్తము

·సాహితీ · సమితి·